

Categoria A

REVISTA ARHEOLOGICĂ

serie nouă _ vol. XXI _ nr. 1

Indexată în bazele de date:

SCOPUS, ERIH PLUS, DOAJ, CEEOL, ROAD, ISIFI, CiteFactor

CHIȘINĂU 2025

ISSN 1857-016X
E-ISSN 2537-6144

INSTITUTUL PATRIMONIULUI CULTURAL
SECȚIA PATRIMONIU ARHEOLOGIC

REVISTA ARHEOLOGICĂ

Editor-in-Chief/Redactor șef: dr. Ghenadie Sîrbu
Secretar de redacție/editorial secretary: Livia Ermurachi

Colegiul de redacție/Editorial Board

Dr. **Ludmila Bacumenco-Pîrnău** (*Chișinău/Iași*), dr. hab. **Igor Bruiako** (*Odesa*), dr. hab. **Dumitru Boghian** (*Târgu Frumos*), dr. hab. **Roman Croitor** (*Aix-en-Provence*), dr. **Lilia Dergaciov** (*Chișinău*), dr. hab. **Valentin Dergaciov** (*Chișinău*), dr. **Alexandr Diachenko** (*Kiev*), dr. **Vasile Diaconu** (*Târgu Neamț*), dr. **Mariana Gugeanu** (*Iași*), prof. dr. hab. **Svend Hansen** (*Berlin*), prof. dr. hab. **Elke Kaiser** (*Berlin*), dr. **Sergiu Matveev** (*Chișinău*), prof. dr. hab. **Michael Meyer** (*Berlin*), dr. **Octavian Munteanu** (*Chișinău*), prof. dr. hab. **Sergiu Musteață** (*Chișinău/Târgoviște*), prof. dr. hab. **Gheorghe Postică** (*Chișinău*), dr. hab. **Eugen Sava** (*Chișinău*), prof. dr. hab. **Sergei Skoryi** (*Kiev*), prof. dr. **Victor Spinei**, membru al Academiei Române (*București, Iași*), prof. dr. hab. **Marzena Szmyt** (*Poznan*), dr. **Nicolai Telinov** (*Chișinău*), dr. **Denis Topal** (*Chișinău*), dr. **Vlad Vornic** (*Chișinău*), dr. **Aurel Zanoci** (*Chișinău*).

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice alte materiale se vor trimite pe adresa: Colegiul de redacție al „Revistei Arheologice”, Secția Patrimoniul Arheologic, Institutul Patrimoniului Cultural, bd. Ștefan cel Mare și Sfânt 1, MD-2001, Chișinău, Republica Moldova

Рукописи, книги и журналы для обмена, а также другие материалы необходимо посылать по адресу: редакция «Археологического Журнала», Секция археологического наследия, Институт культурного наследия, бул. Штефан чел Мареша 1, MD-2001 Кишинэу, Республика Молдова

Manuscripts, books and reviews for exchange, as well as other papers are to be sent to the editorship of the “Archaeological Magazine”, Section of Archaeological Heritage, Institute of Cultural Heritage, 1 Stefan cel Mare si Sfânt bd., MD-2001 Chisinau, Republic of Moldova

Toate lucrările publicate în revistă sunt recenzate de specialiști în domeniu după modelul *double blind peer-review*
Все опубликованные материалы рецензируются специалистами по модели *double blind peer-review*
All the papers to be published will be reviewed by experts according the *double blind peer-review* model

CUPRINS – СОДЕРЖАНИЕ – CONTENTS

STUDII – ИССЛЕДОВАНИЯ – RESEARCHES

Nadezhda Kotova (<i>Kiev</i>), Simon Radchenko (<i>Stavanger</i>) “M”-like ornamentation in the Southeastern Europe and surroundings during VII-V Millennia BCE	5
Arsen Harutyunyan, Vahe Sargsyan, Hayk Gyulamiryan (<i>Yerevan</i>) The Tradition of Epigraphy as a Foundation of State Strategy in the Armenian Highlands	27
Николай Николаев (<i>Кропивницкий</i>), Лилия Цыганенко (<i>Измаил</i>) Новые памятники малой эпиграфики Северного Причерноморья	41
Kateryna Savelieva (<i>Kiev</i>) Private places of worship in Tyras during Roman times	48
Gheorghe Postică, Ion Tentiuc (<i>Chişinău</i>) The money-weight economy in the Carpathian-Dniester area in the 9th-11th centuries (archaeological contributions)	63
Mariia Videiko (<i>Kiev</i>) Topografia și arheologia oraşului Trepol de pe Nipru în secolele XI-XIII	93

MATERIALE ŞI CERCETĂRI DE TEREN – МАТЕРИАЛЫ И ПОЛЕВЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ – PAPERS AND SURVEYS

Najaf Museibli (<i>Baku</i>) Child graves at Galayeri settlement of the Leilatepe culture)	110
Natalia Ovcearov, Vlad Vornic, Sergiu Matveev, Sergiu Popovici (<i>Chişinău</i>) O aşezare cu urme de locuire din eneolitic și perioada romană târzie descoperită la Calaraşovca (r-nul Ocnița)	123
Sergiu Popovici (<i>Chişinău</i>), Mariana Popovici (<i>Iași</i>), Sergei Agulnikov (<i>Chişinău</i>), Vasilica-Monica Groza, Ozana-Maria Ciorpac-Petraru (<i>Iași</i>) Tumulul 23 de la Congaz	138
Vitalii Hutsal (<i>Kamianets-Podilskii</i>), Oleksandr Mohylov, Yuliia Ushkova (<i>Kiev</i>) Bronze Age burial mounds on Husykova Hill in the Zbruch region	160
Игорь Бруяко (<i>Одесса</i>) Жилые сооружения на поселении Картал II (эпоха раннего гальштата)	180
Сергей Скорый (<i>Киев</i>), Александр Супруненко (<i>Полтава</i>) Неординарная находка раннескифского времени на юге Лесостепного Левобережного Поднепровья	202
Vasile Iarmulschi (<i>Berlin/Chişinău</i>), Vlad Vornic (<i>Chişinău</i>) O fibulă din bronz de tip Nauheim descoperită la Gura Bâcului (raionul Anenii Noi, Republica Moldova)	208

DISCUȚII – ДИСКУССИИ – DISCUSSIONS

Эльнур Лятиф оглу Гасанов (*Гянджа*)

Исследование историко-археологических переселений города Гянджи
на основе изучения ремесленных образцов 215

CERCETĂRI INTERDISCIPLINARE – МЕЖДИСЦИПЛИНАРНЫЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ – INTERDISCIPLINARY SURVEYS

Guram Chkhatarashvili (*Batumi*), James A. Davenport, Michael D. Glascock (*Missouri*),
Hülya Çalışkan Akgül (*Karadeniz*)

Spread of obsidian and mobility pattern of humans in the South-Eastern Black Sea Coast 226

Дмитрий Кириченко, Анар Абдуллаев (*Баку*)

О двух случаях травматических повреждений на черепках из Азербайджана
(эпоха античности) 238

IN HONOREM

To the anniversary of Professor S.A. Skoryi

(Oleksandr Mohylov, *Iași*) 252

LISTA ABREVIERILOR – СПИСОК СОКРАЩЕНИЙ – LIST OF ABBREVIATION 256

INFORMAȚII ȘI CONDIȚIILE DE EDITARE A REVISTEI ARHEOLOGICE 257

ИНФОРМАЦИЯ И УСЛОВИЯ ИЗДАНИЯ АРХЕОЛОГИЧЕСКОГО ЖУРНАЛА 258

INFORMATION AND CONDITION OF PUBLICATION IN THE ARCHAEOLOGICAL
MAGAZINE 259

Natalia Ovcearov, Vlad Vornic, Sergiu Matveev, Sergiu Popovici

O așezare cu urme de locuire din eneolitic și perioada romană târzie descoperită la Calarașovca (r-nul Ocnița)

Key words: Calarașovca, Eneolithic, late Roman period, ceramics, statuette, lithic material.

Civinte cheie: Calarașovca, eneolitic, epoca romană târzie, ceramică, statueta, material litic.

Natalia Ovcearov, Vlad Vornic, Sergiu Matveev, Sergiu Popovici

A settlement with traces of habitation from the Eneolithic and late Roman periods discovered in Calarașovca (Ocnița district)

In the summer of 2023, within the range of some localities in the Calarașovca (Ocnița district) – Arionești (Soroca district) microzone, surface archaeological research was undertaken, documenting several archaeological sites. A distinct place among them is occupied by the site designated with the name *Calarașovca XIII*, from the surface of which several artefacts were recovered. Several ceramic fragments document a sporadic habitation level that falls within the Sântana de Mureș-Cerneahov culture from the 4th century AD. The most numerous artefacts: flint tools, vessel fragments and a burnt clay statuette were attributed to the Precucuteni-Tripolie A communities. The large number of flint pieces, found at different stages of processing, allowed the establishment of the particularities of the lithic industry of the Eneolithic community from Calarașovca XIII.

Natalia Ovcearov, Vlad Vornic, Sergiu Matveev, Sergiu Popovici

O așezare cu urme de locuire din eneolitic și perioada romană târzie descoperită la Calarașovca (r-nul Ocnița)

În vara anului 2023, în raza unor localități din microzona Calarașovca (r-nul Ocnița) – s. Arionești (r-nul Soroca) au fost întreprinse cercetări arheologice de suprafață, fiind documentate mai multe situri arheologice. Un loc distinct între ele îl ocupă situl desemnat cu numele *Calarașovca XIII* de pe suprafața căruia au fost recuperate mai multe artefacte. Câteva fragmente ceramice documentează un nivel de locuire sporadică care se încadrează în cultura Sântana de Mureș-Cerneahov din sec. IV e.n. Cele mai numeroase artefacte: unelte de silex, fragmente de vase și o statueta din lut ars au fost atribuite comunităților Precucuteni-Tripolie A. Numărul mare de piese din silex, aflate la diferite etape de prelucrare, a permis stabilirea particularităților industriei litice a comunității eneolitice de la *Calarașovca XIII*.

Introducere

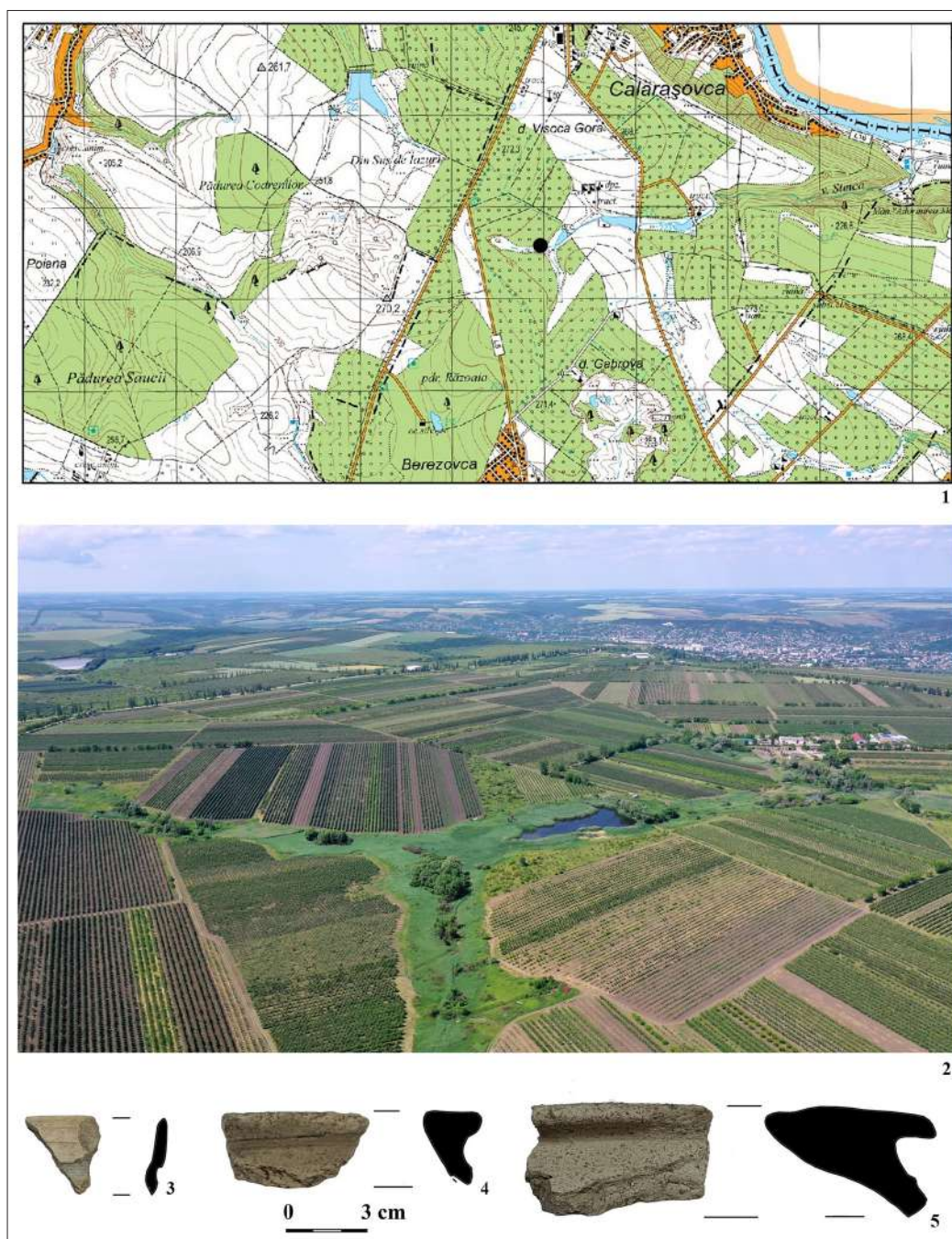
Cu prilejul investigațiilor arheologice preventive efectuate în siturile *Calarașovca VII* (com. Calarașovca, r-nul Ocnița) [Matveev *et al.* 2024a, 65-68] și *Arionești X* (s. Arionești, r-nul Soroca) [Matveev *et al.* 2024b, 69-72] de pe traseul drumului R8 (segmentul Arionești-Otaci), în raza unor localități din această microzonă au fost întreprinse și cercetări periegetice. Dintre aceste recunoașteri de suprafață, evidențiem pe cele de pe moșia comunei Calarașovca, soldate cu descoperirea a șase noi obiective arheologice, care prezintă stațiuni sau așezări cu resturi de viațuire umană datând din diferite epoci istorice. Un loc distinct printre aceste situri îl ocupă așezarea cu urme de locuire din eneolitic și perioada romană târzie *Calarașovca XIII*. Situl respectiv este amplasat pe ambele pante ușor înclinate ale unei văi orientate vest-est prin care curge un pârâu fără nume, la distanța de circa 1 km spre vest de dru-

mul R8.1 și la 0,4 m spre est de drumul Berezovca-Calarașovca, ocupând o suprafață de aproximativ 400×500 m (fig. 1,1-2).

Vestigiile aparținând așezării din perioada romană târzie sunt puține, dar se întâlnesc pe ambele părți ale pârâului menționat. Au fost recuperate circa 15 fragmente ceramice de culoare cenușie lucrate la roată, marea majoritate din pastă zgrunțuroasă, dintre care se remarcă două buze de vase de provizii (fig. 1,3-5). Pe baza ceramicii, această locuire sporadică de la *Calarașovca XIII* se încadrează în cultura Sântana de Mureș-Cerneahov din sec. IV e.n.

Materialul descoperit

Resturile de locuire eneolitice, cuprinzând fragmente de lut ars provenind de la locuințe de suprafață, cioburi de vase și un fragment de statueta antropomorfă de lut ars, precum și numeroase piese de silex, se găsesc numai la nord de pârâu

Fig. 1. Poziția topografică a așezării stratificate *Calarasoanca XIII* (1), imagine aeriană dinspre sud asupra sitului (2) și ceramică lucrată la roată din pastă fină (3) și zgrunțuroasă (4, 5) din epoca romană târzie.

Fig. 1. Topographic position of the stratified settlement of *Calarasoanca XIII* (1), aerial view of the site from the south (2) and wheel-worked pottery of fine (3) and coarse-grained (4, 5) paste from the Late Roman period.

și se atribuie culturii Precucuteni-Trypillie A. Ceramica, care este puțin numeroasă, aparține unor categorii diferite. Ceramica grosieră este decorată cu câte unul sau mai multe șiruri de impresiuni executate cu unghia și cu proeminențe, unele recipiente fiind acoperite cu barbotină (fig. 2,1-3).

Recipientele lucrate din pastă fină sau semifină, care predomină, prezintă decor incizat, canelat și imprimat, având suprafața bine netezită și, uneori, lustruită (fig. 2,4-13). Deși colecția ceramică este relativ redusă numeric, aceasta își găsește analogii în siturile de la sfârșitul fazei Precucuteni II și

Denumirea pieselor	Nr. total	%	Inclusiv cu prelucrare secundară
Nuclee	11	2	-
Prenuclee	1	0,2	-
Percutoare dure fragmente	2	0,3	2
Fragmente nucleiforme	19	3,4	-
Așchii întregi	221	40	98
Așchii fragmente	82	15	35
Așchii primare, semiprimare	35	6,3	11
Așchii cu creastă	15	2,7	3
Lame întregi	38	6,9	28
Lame fragmente	115	20,7	73
Lame cu creastă	3	0,5	1
Așchii de reamenajare a unui plan de lovire a nucleului	11	2	-
Total	553	100	251

Tabelul 1. Distribuția pe tipuri tehnico-morfologice a materialului litic din așezarea *Calarașovca XIII*.

Table 1. Distribution by technical-morphologic types of lithic material from the *Calarașovca XIII* site

începutul Precucuteni III. O așezare cu material ceramic similar, *Larga III-La Fermă*, a fost descoperită în anul 1964 la nord de localitatea Larga (r-nul Briceni). Colecția ceramică recuperată de pe la suprafața ei este relativ redusă comparativ cu cea a pieselor litice care abundă cu nuclee de silex, percutoare dure, așchii, lame, gratoare, lame retușate etc. De asemenea, au fost identificate prenuclee masive de forme amorfe, dar și nuclee cu laturile drepte, rectilinii aflate în diferite etape de prelucrare. Numărul mare a descoperirilor de silex a sugerat autorilor descoperirii, că așezarea era specializată în producerea uneltelor din silex, utilizând materia primă locală, de nuanțe cenușii. Așezarea respectivă este situată în condiții topografice asemănătoare sitului *Calarașovca XIII* [Svod 1987, 121-122]. De asemenea, remarcăm un fragment reprezentând coapsa dreaptă a unei statuete antropomorfe feminine șezânde de culoare cenușie, decorate cu linii incizate (fig. 2,14).

Pe suprafața sitului a fost adunată o colecție bogată de silex, alcătuită din 553 de piese (tabelul 1). Ca materie primă au fost utilizate roci silicioase, cunoscute ca *silex de Prut* și ca *silex de Nistru*¹

de culori ce variază de la alburii, gri (gri, gri deschis și gri închis) până la negru, cu incluziuni mici albicioase sau alb-gălbui, cu o granulație fină, opacă și uneori translucidă.

Prin prezența unui număr mare a produselor de debitaj primar și semiprimar (35 de exemplare – 6,3 % din totalul pieselor din silex), ca și a așchiilor și lamelor cu creastă (în total 18 exemplare), a așchiilor de reamenajare a unui plan de lovire a nucleului (11 de piese), prezența în colecție a diferitor tipuri de nuclee, fragmente nucleiforme și a unui prenucleu, putem afirma cu certitudine, că debitajul a fost produs pe loc, pe suprafața așezării, fiind îndreptat spre obținerea produselor de dimensiuni medii și mari.

Pentru perceperea completă a tehnicii de prelucrare a silexului de pe așezare este important de prezentat caracteristicile metrice ale produselor lamelare (tabelul 2).

Reeșind din dimensiunile documentate ale artefactelor, tehnica ciopliirii silexului a vizat obținerea produselor lamelare mari. Bazându-ne pe faptul că majoritatea produselor lamelare aveau laturile drepte, dar fără un paralelism al nervurilor și că prezentau bulburile de percuție proeminent

1. În literatura de specialitate, termenii *silex de Prut* și *silex de Nistru* sunt combinate într-o noțiune de *silex pruto-nistrean*, fiindcă aceste roci provin din depozite cretacice de aceeași vârstă, aflate între cursurile celor două râuri. Se admi-

te utilizarea conceptului *silex pruto-nistrean*, numai dacă nu există studii chimico-petrografice care indică locul exact de proveniență a materiei prime [Boghian 2009, 121].

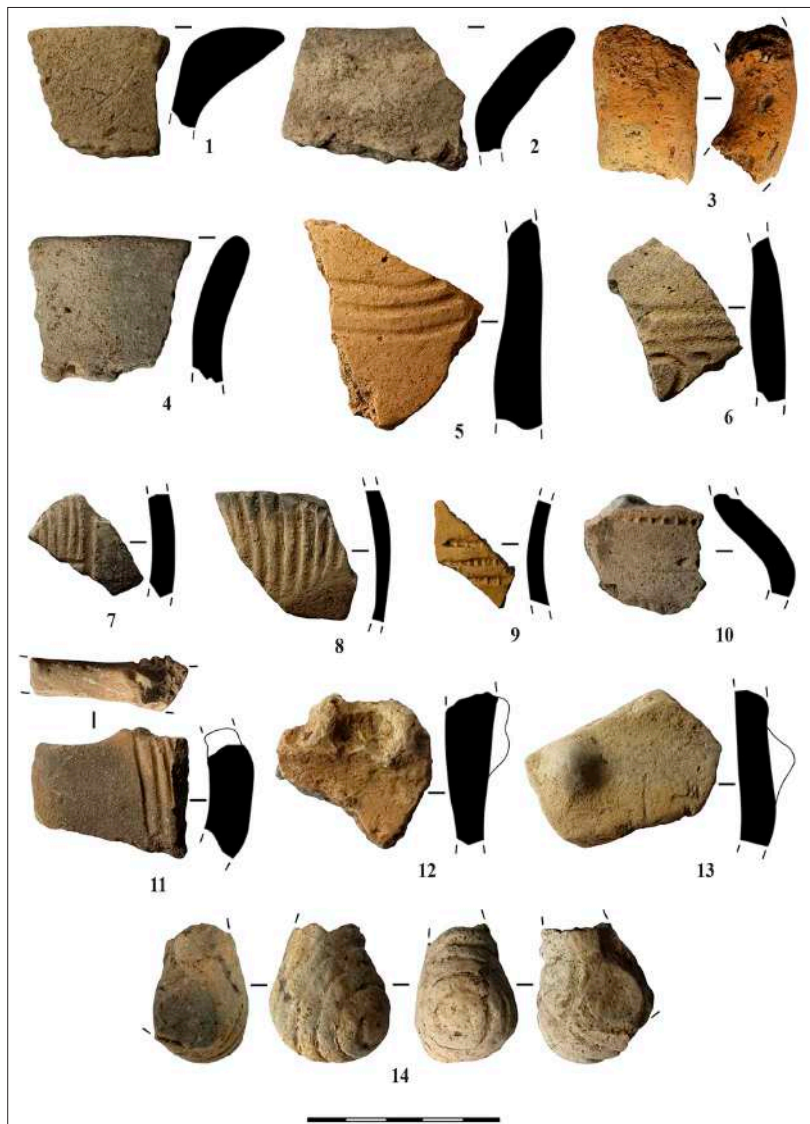

Fig. 2. Fragmente de vase ceramice (1-13) și de statueta antropomorvă (14) Precucuteni-Trypillie A.

Fig. 2. Fragments of ceramic (1-13) and an anthropomorphic statuette (14) Precucuteni-Trypillie A.

și cu taloane netede late, putem constata că lamele au fost debitate prin lovire. În puține cazuri putem observa utilizarea debitajului prin presiune, care se caracterizează prin taloane netede înguste sau punctiforme cu bulbul slab proeminent, iar lamele debitate prin presiune au laturile rectilinii și nervurile paralele.

Majoritatea lamelor recuperate de pe suprafața sitului *Calarașovca XIII* sunt prezente în stare fragmentată și numai 38 sunt întregi. În acest context, se remarcă și fragmentarea intenționată a lamelor. Majoritatea lamelor au fost trunchiate simplu, prin ruptură intenționată, la unul sau la ambele capete, și doar câteva piese (7 exemplare)

au fost trunchiate prin retușare abruptă sau chiar verticală a unei părți distale sau proximale (fig. 6,7-8). Prin urmare, fragmentarea produselor lamelare a permis realizarea acestui tip de piese pentru nevoile economice ale comunității umane.

Nuclee. Prezența în colecție a nucleelor a permis să restabilim și lanțul de operațiune a producerii uneltelor. Au fost diferențiate 11 nuclee, un pre-nucleu și fragmente nucleiforme. Din rândul celor din urmă, au fost identificate 19 exemplare (3,4%) de diferite dimensiuni (de la 3 cm până la 7 cm), pe suprafața cărora au fost observate urme de la un singur sau două negative de desprinderi. A fost identificat un *pre-nucleu* de o formă amorfă, cu des-

Lame și fragmente lamelare	Lățimea, în cm			Total	%
	0,7-1,2	1,2-2,5	>2,5		
Exemplare întregi	5	28	6	39	25
Extremități proximale		31	5	36	23,1
Părți mediale	2	23	2	27	17,3
Extremități distale	2	47	5	54	34,6
Total	9	129	18	156	
%	5,8	82,7	11,5		100

Tabelul 2. Caracteristicile metrice ale lamelor și fragmentelor lamelare (după lățime)* din așezarea Calarașovca XIII.

Table 2. Metric characteristics of lamellae and lamellar fragments (by width)* from the settlement of Calarașovca XIII.

prinderi haotice realizate pe toată suprafața. Lungimea prenucleului este 8,9 cm și lățimea de 7,1 cm.

Nucleele propriu-zise (11 exemplare – 2% din totalul pieselor), pot fi divizate în următoarele tipuri: nucleee de tip creion, nucleee conice, nucleee prismatice și un nucleu piramidal.

Din rândul lor se evidențiază grupul de *nucleee prismatice cu două planuri de lovire opuse* (2 exemplare) de formă cilindrică. Planurile de lovire a nucleilor sunt convexe, de formă circulară, pe care sunt prezente și urme de uzură stelată care au apărut după reutilizarea nucleelor în calitate de percutoare dure (fig. 3,3,5). De pe nucleele respective au fost debitate prin lovire lame de dimensiuni mari și medii. Primul nucleu are dimensiunile de 8,6×6,5×6,1 cm, iar al doilea artefact de 7,9×4,1×3,7 cm.

Nucleele de tip creion (2 exemplare) prezintă forme alungite cu laturile drepte, rectilinii, care converg la un punct comun. Debitarea lamelor a fost realizată circular, pe toată suprafața nucleelor, prin presiune și prin lovire. Planul de lovire a unui nucleu este drept, fasonat, de formă circulară și cu diametrul de 3,1 cm (fig. 3,8). Nucleul are lungimea de 9,6 cm și lățimea de 3 cm. Al doilea nucleu are un plan de lovire drept, fasonat și de formă rectangulară, cu diametrul de 2 cm. Extremitatea opusă planului de lovire a nucleului conține urme de uzură, care indică utilizarea nucleului în calitate de retușor (fig. 3,7). Lungimea nucleului este de 7,4 cm, iar lățimea – de 2,2 cm.

Nucleele conice (2 exemplare) denotă un sistem de debitaj circular, pe perimetrul unui plan de lovire, convergând la un punct comun, cu urme de presiune și de lovire (fig. 3,6,9). Planurile de lovire

a nucleelor sunt drepte, fasonate și au o formă circulară. Lungimea primului nucleu este de 9,7, iar al celui de al doilea de 8,1 cm, cu diametrul de 5,3 și, respectiv, de 4 cm.

Nucleee prismatice cu un plan de lovire au fost identificate în număr de 4 exemplare (fig. 3,1,10-11). Din rândul lor 2 nucleee se caracterizează prin efectuarea debitajului pe toată suprafața nucleului. De pe alte două nucleee debitajul a fost realizat numai pe două părți. În toate cazurile debitajul a fost efectuat prin lovire pentru realizarea nevoiilor de a obține produse lamelare de dimensiunile medii. Planurile de lovire a nucleelor sunt subrectangulare, drepte și fasonate. Numai într-un caz, nucleul are un plan de lovire subrectangular, oblic, fasonat. Lungimea nucleelor variază între 4,5 și 6,9 cm, iar lățimea – de la 4,1 la 5,2 cm.

Percutoarele dure de silex sunt prezente numai în stare fragmentată. Un percutor, după fragmentul păstrat, avea o formă sferică (fig. 3,4), iar de la altul s-a păstrat numai un fragment cu urme de utilizare, având formă incertă.

Un *nucleu piramidal* are un plan de lovire puțin concav, fasonat, de formă subrectangulară (fig. 3,12). Procesul de debitaj a fost efectuat numai pe o parte a perimetrului planului de lovire, având un sistem haotic, cu scopul obținerii produselor mari de debitaj, fiind la început de prelucrare. Nucleu are lungimea de 8,8 cm și lățimea de 7,8 cm.

Un singur exemplar de *retușor* identificat în colecția litică, a fost confecționat pe o așchie cu creastă. Retușorul reprezintă o piesă alungită cu laturile îndreptate, iar partea destinată lucrului este puțin rotunjită și păstrează urme de uzură (fig. 3,2). Lungimea piesei este de 7,8 cm și lățimea de 2,8 cm.

Tipologic piesele de silex cu prelucrare secundară pot fi încadrate în următoarele categorii:

* Caracteristicile metrice ale produselor de debitaj (lame și fragmente lamelare), utilizate în studiu, sunt specifice pentru descrierea colecțiilor litice din paleolitic.

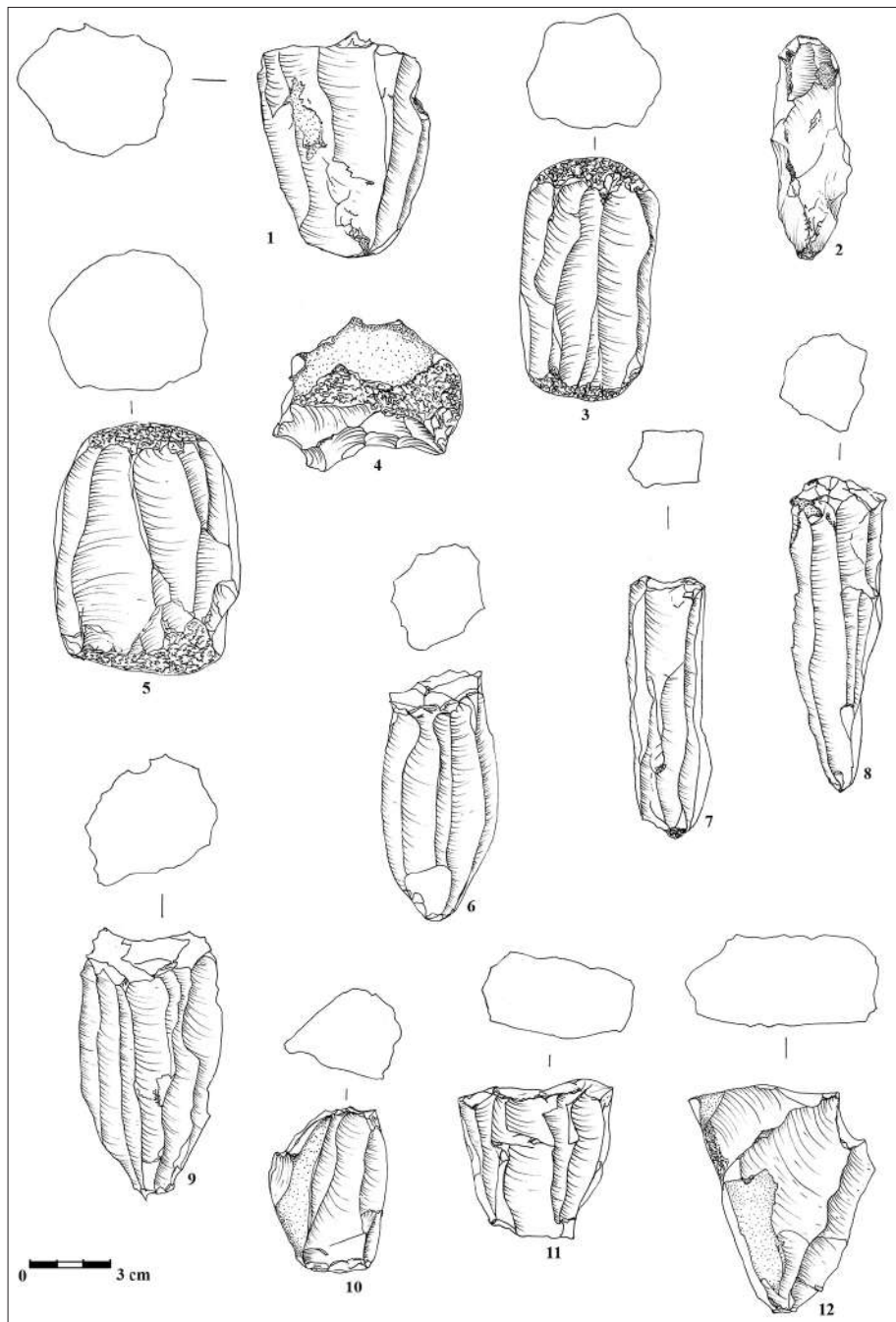

Fig. 3. Nuclee (1, 3, 5-12), percutor dur (4) și retușor de silex (2).

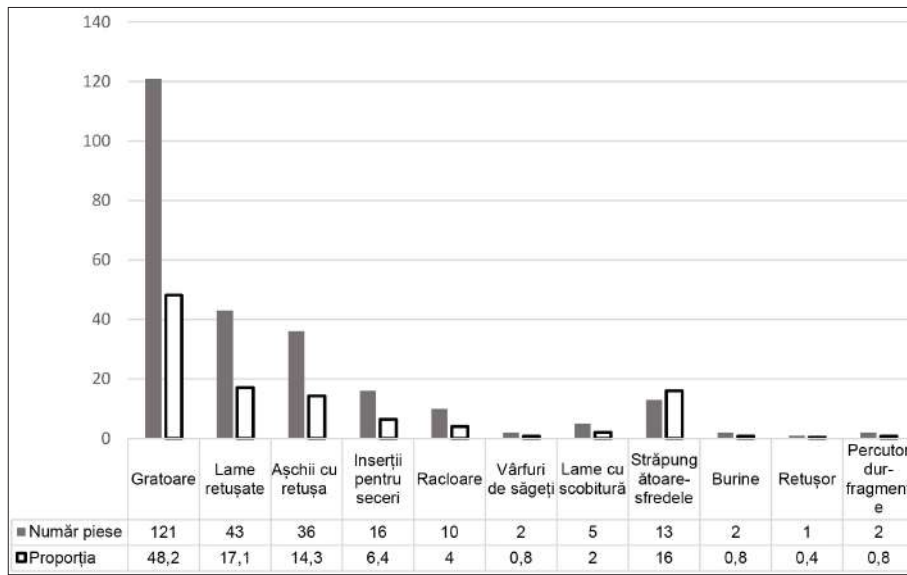
Fig. 3. Cores (1, 3, 5-12), hard hammer (4) and flint retoucher (2).

gratoare pe lame și așchii, lamele și așchii retușate, racloare, lamele pentru seceri (insertii pentru seceri), vârfuri de săgeți, piese cu scobitură, străpungătoare-sfredele, burine. În total, au fost identificate 251 de unelte aflate la diferite etape de prelucrare (diagrama 1).

Gratoarele alcătuiesc cea mai numeroasă grupă de unelte (121 exemplare – 48,2% din tota-

lul uneltelor). Dintre acestea, 92 sunt realizate pe așchii, iar 29 – pe suporturi lamelare.

Gratoarele pe așchii sunt reprezentate de următoarele variante: gratoare pe extremități distale (convexe și drepte), gratoare cu frontul pe o latură, gratoare cu frontul realizat pe colțul produsului, gratoare cu o parte intenționat ruptă, gratoare cu *encoche*, gratoare ogivale. Ca suporturi pentru

Diagrama 1. Repartiția tipologică a uneltelor din silex.

Diagrame 1. Typological distribution of flint tools.

confecționarea gratoarelor a fost utilizate așchii de dimensiuni între 2,1 și 5,7 cm, dar majoritatea gratoarelor au fost lucrate pe așchii cu lungimea între 3,1 și 4,8 cm. În câteva cazuri erau folosite așchii primare și semiprimare cu cortexl natural păstrat pe suprafețe.

Gratoarele pe extremități distale convexe și drepte (38 exemplare) sunt confecționate pe așchii întregi și pe cele fragmentate, de dimensiuni medii și mari (între 3,1 și 5,7 cm). Frontul de lucru al gratoarelor convexe este amenajat prin retușe lamelare semiabrupte, uneori subparalele și în câteva cazuri solzoase, în partea distală, pe dorsal (fig. 4,1-2,5,7,10,14-15,17,20-21,25; fig. 5,2-4,9-10,25). În cazul gratoarelor cu frontul de lucru drept, zona activă a fost retușată subparalel abrupt sau semiabrupt (fig. 4,17,24,27; fig. 5,4-5,7). Subliniem și subtipul de gratoare pe extremități distale cu encoche (8 piese). Un encoche era lucrat printr-o singură desprindere fină și realizată adiacent frontului gratoarului. Această operațiune era utilizată pentru evidențierea zonei de lucru a piesei (fig. 4,3,12,31; fig. 5,8).

Menționăm și tipul gratoarelor cu frontul de lucru convex, realizat pe o latura a așchiei² (15 exemplare). Piese se caracterizează prin frontul gratoarului convex și puțin rotunjit, prelucrat cu retușe subparalele sau solzoase puțin abrupte (fig. 5,12-14,17,21). La

ele se adaugă și 5 gratoare laterale cu frontul lucrat pe ventral, având, ca și în cazul gratoarelor laterale pe dorsal, zona de lucru convexă (fig. 5,22,26).

Din rândul uneltelor respective se diferențiază și tipul gratoarelor cu o parte intenționat ruptă (8 piese). Aceste gratoare au frontul convex, amenajat pe laturile așchiilor, iar în unele cazuri frontul gratoarului continuă fie pe un colț, fie pe una dintre extremități. Piesele au o trăsătură distinctă care îi unește – una dintre părțile suportului este intenționat îndepărtată prin rupere sau prin cioplire fină. De obicei, era îndepărtată partea opusă frontului gratoarului, cu scopul de a oferi piesei proporții corecte (fig. 5,27-31). Această tehnică suplimentară a permis să distingem acest grup de cel *lateral* [Kovalenko, Bodian 2006, 204].

Gratoarele ogivale (2 exemplare) prezintă unelte cu frontul puternic proeminent, având o forma de semiarc, amenajat prin retușe subparalele semiabrupte. Frontul gratoarului a fost lucrat pe extremități distale (fig. 5,15) și pe colțul așchiei (fig. 5,19). Gratoarele ogivale în colecția litică de pe siturile precucuteniene sunt prezentate de exemplare unice, folosite pentru tăierea canelurilor (jgheaburi?) în diferite materiale moi sau tari [Zbenovich 1989, 57].

Gratoarele cu frontul realizat pe colțul așchiei³ (13 exemplare) se deosebesc prin zona

2. În arheologia paleoliticului subcategoria dată de piese este numită ca *gratoarul lateral*.

3. Sunt cunoscute ca *gratoarele unghiulare*.

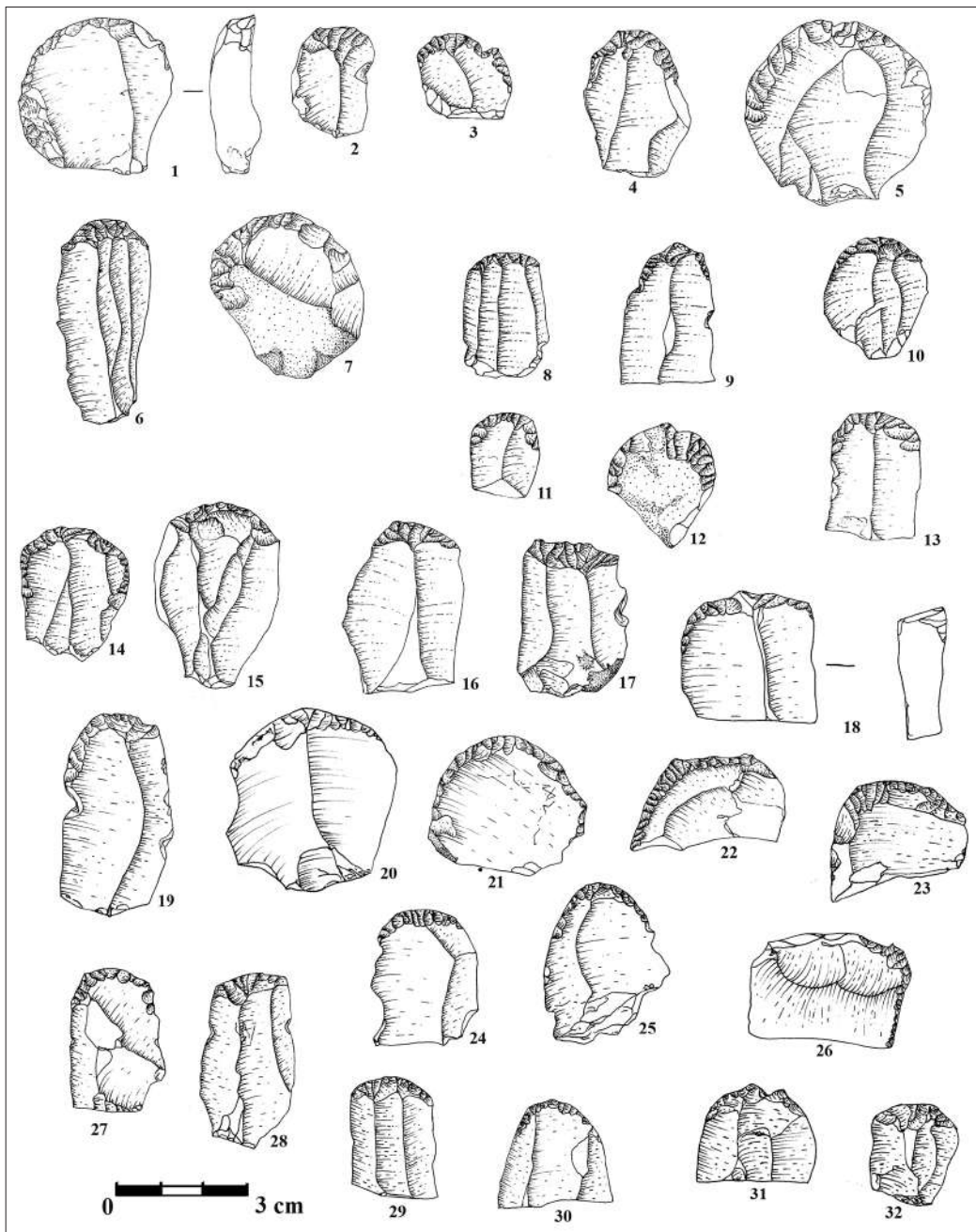

Fig. 4. Gratoare pe extremități distale (1-32).

Fig. 4. End-scrapers at the distal extremity (1-32).

de lucru destul de mică, ușor alungită, amenajată prin retușarea subparalelă sau solzoasă semiabruptă (fig. 4,22; fig. 5,18,22).

În cazul gratoarelor duble (3 piese) zonele de lucru au fost realizate sau pe colțurile opuse sau pe laturile așchii. Fronturile au fost amenajate prin retușe subparalele semiabrupte (fig. 5,23-24).

Gratoarele pe lame (29 exemplare) au fost confecționate pe suporturile întregi în 20 de ca-

zuri și pe fragmentate în 9 cazuri. Preferabil, erau utilizate suporturile lamelare destul de mari, cu lățimea între 1,6 și 2,9 cm. Gratoarele pe lame se diferențiază în următoarele tipuri: gratoare pe extremități distale convexe și drepte, gratoare unguiforme și gratoare cu frontul pe colțul lamei.

Gratoarele pe extremități distale convexe și drepte (23 exemplare) au frontul de lucru amenajat prin retușe lamelare sau paralele/subparalele semi-

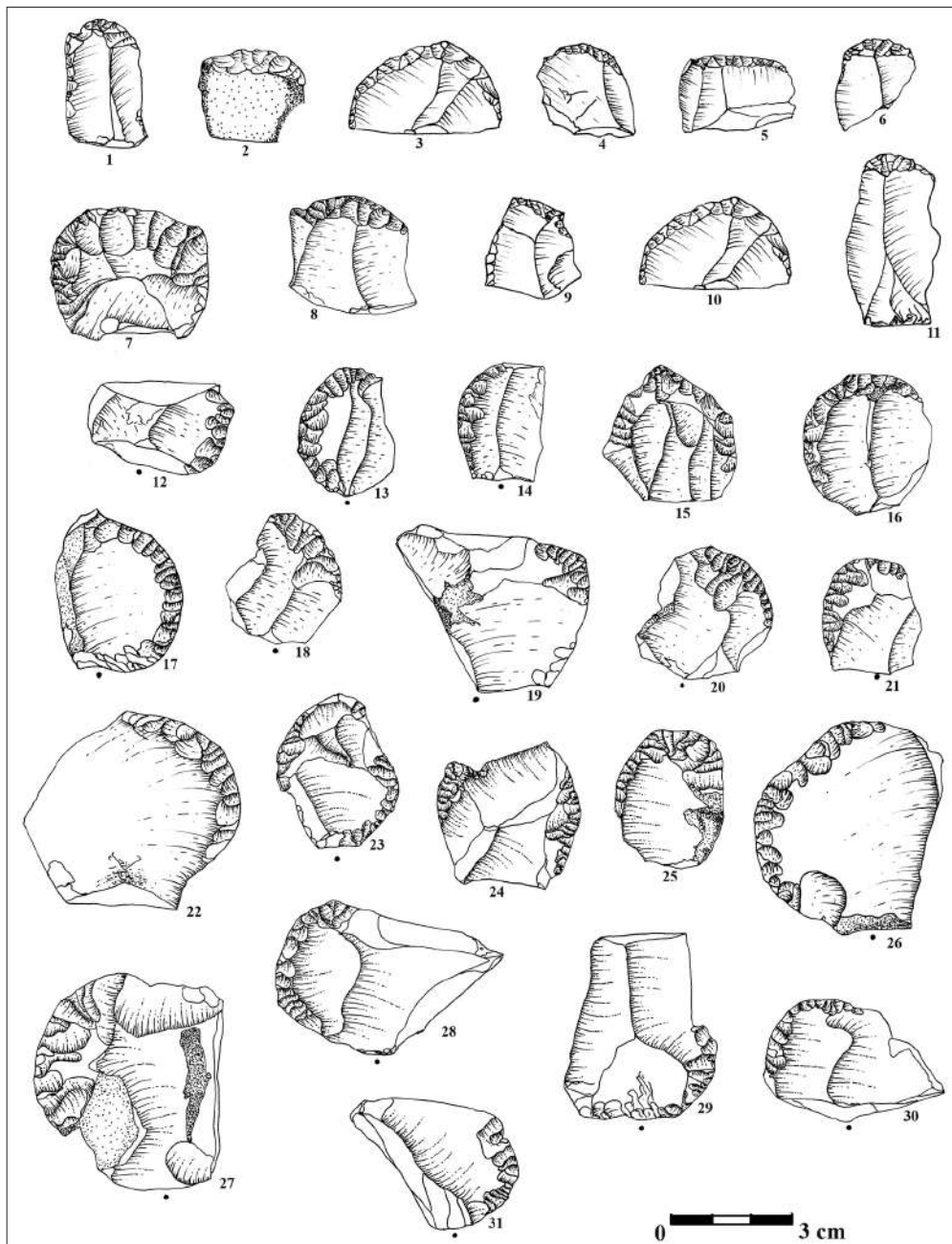

Fig. 5. Gratoare de silex (1-31).

Fig. 5. End-scrapers (1-31).

abrupte (fig. 4,6,8,13,16, 18,29,30-31; 5,4,6,11). În cazul gratoarelor drepte, frontul gratoarului a fost retușat paralel/subparalel semiabrupt. La unele gratoare o latură, uneori ambele laturi, a fost prelucrată prin retușare marginală. În șase cazuri, gratoarele pe extremități distale conțin encoche pe o latură sau pe ambele laturi, care erau realizate printr-o singură scobitură, pe dorsal și, în mai puține cazuri, pe ventral (fig. 4,9,19,28; fig. 5,1).

Au fost diferențiate și două gratoare unghi-forme de dimensiuni mici, având lungimea de 2 cm și lățimea de la 1,6 la 1,8 cm. Frontul gratoarului a fost amenajat pe extremități distale prin retușare subparalelă semiabruptă (fig. 4,11,32). Gratoarele cu frontul pe colțul lamei – gratoarele unghiulare – (4 piese), ca și în cazul gratoarelor pe așchii de acest tip, au zonele de lucru mici, prelucrate cu retușe subparalele (fig. 4,23,26). Cel mai

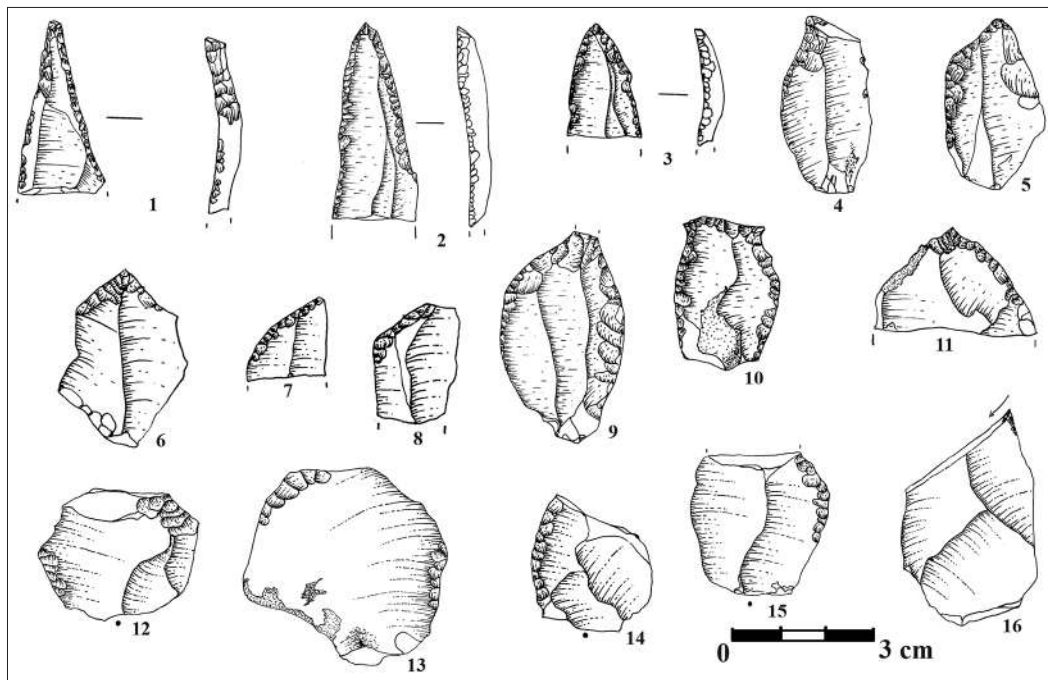

Fig. 6. Străpungătoare-sfredele (1-6, 9-11), burin (16), așchii retușate (12-15) și lame trunchiate (7-8) de silex.

Fig. 6. Flint percussing tools (1-6, 9-11), burin (16), retouched flakes (12-15) and truncated blades (7-8) of flint.

probabil, au fost utilizate pentru efectuarea procedurilor mai fine sau delicate de curățire a pielei.

Străpungătoare-sfredele (13 piese din totalitatea uneltelor). Străpungătoarele-sfredele⁴ în număr de 10 exemplare, din care 5 sunt lucrate pe suporturi lamelare și alte 5 pe așchii de dimensiuni medii. Străpungătoarele au fost obținute prin retușarea părții distale a laturilor convergente, iar vârful subțire a fost bine evidențiat de restul suportului prin retușarea semiabruptă subparalelă pe dorsal. Vârful a fost amenajat pe colțul piesei sau pe axa centrală a suportului (fig. 6,4-6,9,11). Într-un caz vârful a fost individualizat prin retușare pe ambele fețe, pe dorsal și pe ventral. La un străpungător, pe colțurile piesei, au fost amenajate două vârfuli subțiri evidențiate prin retușare marginală, pe fața dorsală (*străpungător dublu*) (fig. 6,10). Se remarcă și piese cu vârful gros, bine evidențiat.

Menționăm, că două străpungătoare-sfredele au vârful rupte, cel mai probabil, în timpul utilizării. Aceste piese au laturile prelucrate cu retușă solzoasă semiabruptă. Lățimea pieselor este de 3,6 și 1,7 cm, iar lungimea păstrată – de 4,5 și 3,1 cm.

4. Aceste două subtipuri (străpungătoare și sfredele) pot fi distinse unul de celălalt numai în rezultatul analizei traseologice. Dar, tipologic, ele constituie un grup de piese care au fost utilizate pentru operațiuni similare, cum ar fi găurirea și perforarea [Semenov 1957, 25].

Vârful simetric pe lame – străpungătoare. Se evidențiază un grup de vârful simetrice pe lame (3 piese) care au fost confecționate pe fragmente distale ale lamelor cu profilul longitudinal curbat (fig. 6,1-3). Ele au laturile convergente retușate abrupt, iar părțile distale ascuțite sunt amenajate prin retușă solzoasă abruptă. Vârful au lungimea de 4,6 cm, 3,8 cm și de 2,2 cm, iar lățimea de 2 cm și, respectiv, de 1,4 cm. Reieșind din morfologia pieselor, ele erau utilizate cel mai probabil pentru găurirea materialelor moi și mai dure, având în două cazuri vârful ascuțite destul de groase.

Vârful de săgeți (2 exemplare) s-au păstrat întregi. Un *vârf* de forma *ovală*, cu laturile rotunjite, fiind confecționat pe așchie (fig. 8,11). Vârful a fost amenajat prin retușă abruptă solzoasă pe fața dorsală. Partea proximală a vârfului, pe dorsal, pe ambele laturi, a fost evidențiată prin câteva scobituri, imitând un „peduncul” pentru fixarea mai bună a piesei într-un mâner. Vârful este simetric, cu profilul puțin curbat, iar laturile sunt rotunjite spre bază, care este puțin convexă. Lățimea maximă a vârfului este de 2,2 cm, iar lungimea piesei este 2,8 cm. Un alt *vârf* este *triunghiular* și a fost amenajat prin retușă abruptă subparalelă, pe fața dorsală; are laturile drepte, neretușate, iar baza

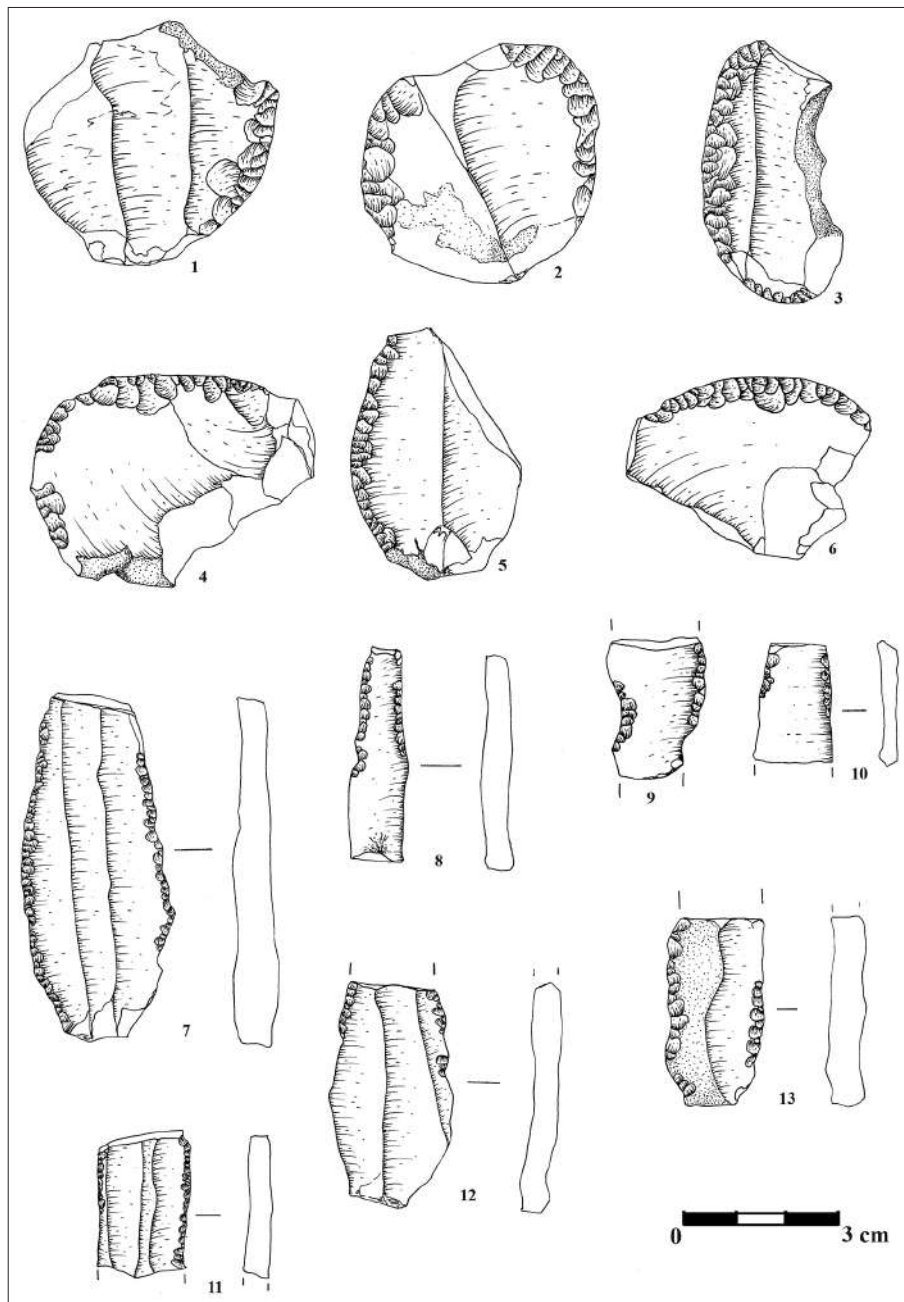

Fig. 7. Racloare (1-6) și lame retușate (7-13) de silex.

Fig. 7. Side-scrapers (1-6) and retouched blades (7-13) of flint.

este prelucrată cu retușe paralele (fig. 8,12). Vârful este simetric, cu profilul drept și cu o bază dreaptă, cu lățimea de 2,2 cm și cu lungimea de 2,5 cm.

*Racloarele*⁵ (10 piese) sunt prezentate de forme simple și de cele duble. Racloarele simple sunt

5. Pentru această colecție litică poate fi observată o anumită trăsătură morfologică: tipologic și funcțional, racloarele sunt apropiate de formele gratoarelor laterale, cu excepția zonei de lucru a racloarelor, care este mai lungă și amenajată pe toată latura suportului [Kovalenko, Bodian 2006, 209].

obținute pe așchii și lame, având zona de lucru amenajată pe o latura a produsului de debitaj. Racloarele simple sunt reprezentate de tipuri convexe și concave. Racloarele simple convexe au zona de lucru care se extinde pe toată latura și care este amenajată prin retușa abruptă solzoasă sau semia-bruptă solzoasă, pe dorsal (fig. 7,1,5). Numai într-un caz partea activă a raclorului a fost amenajată prin retușa abruptă scalariformă (fig. 7,3). Lungi-

mea racloarelor variază de la 5,2 cm până la 8 cm, iar lățimea – de la 3,1 cm până la 5 cm.

Racloarul simplu concav este prezent printru singur exemplar, realizat pe o așchie de dimensiuni mari. Zona activă de lucru este amenajată prin retușă semiabruptă cu solzi fine, pe fața dorsală. Pe fața ventrală sunt vizibile urme de deteriorări contemporane. Racloarul are lungimea de 5,4 cm și lățimea de 4,6 cm.

Racloarele transversale (3 piese) au zona activă de lucru opusă talonului suportului (fig. 7,4,6). Zona de lucru este convexă, prelucrată prin retușare abruptă solzoasă, realizată pe fața dorsală. Lungimea raclorilor transversale se variază între 3,1 și 4,5 cm. Menționăm, că raclorile transversale sunt late și lățimea lor este mai mare sau egală cu lungimea de la 3,7 până la 6 cm.

În cazul raclorilor duble (2 exemplare), zonele de lucru sunt amenajate de-a lungul ambelor laturi ale produselor de debitaj prin retușarea semiabruptă solzoasă (fig. 7,2). Aceste piese au lungimea între 5,1 cm și 5,3 cm, cu lățimea de 5,1 cm și, respectiv, de 4,8 cm.

Insertii pentru seceri. Această categorie de piese reprezintă artefacte litice care au fost prinse într-un mâner din lemn, os sau corn și au fost utilizate pentru recoltarea diferitor plante, cel mai curând cereale [Korobkova 1978, 39-40]. În total, au fost identificate 16 piese care pot fi încadrate funcțional în categoria insertiilor. Ele sunt reprezentate de două lame întregi, iar restul prin forme fragmentate (fig. 8,4-5,7-10,13-16). În majoritatea cazurilor sunt fragmente distale, urmate de fragmente mediale, cu lungimea oscilând între 2 și 3,1 cm, având forma patrulateră sau dreptunghiulară alungită. Lamele utilizate au profilul drept, în unele cazuri-curbat, cu laturile rectilinii și nervurile paralele și subparalele.

Lamele pentru seceri au fost prelucrate cu retușe marginale pe o latură, pe două laturi, pe laturi și pe extremități distale. Predomină retușă pe fața dorsală, fiind atestată și retușă pe fața ventrală și, în mai puține cazuri, cea mixtă. Luciul a fost dispus fie pe o latură pe ambele suprafețe sau numai pe o față, sau pe unul dintre colțuri și, uneori, pe colțurile opuse.

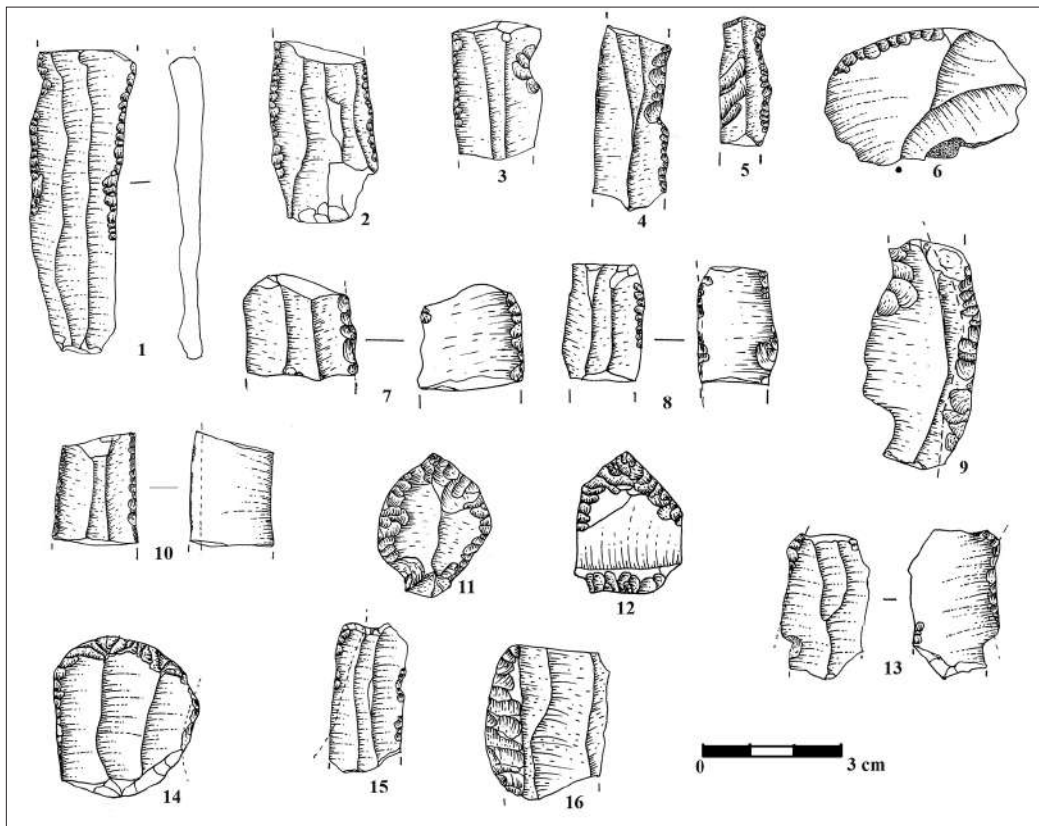

Fig. 8. Lame retușate (1-3), așchie cu retușă (6), lame pentru seceri (4-5, 7-10, 13-16) și vârfuri de săgeți (11-12) de silix.

Fig. 8. Retouched blades (1-3), retouched flake (6), sickle blades (4-5, 7-10, 13-16) and flint arrowheads (11-12).

Lamelele retușate (43 exemplare) au aceleași caracteristici tehnico-morfologice ca și exemplarele neretușate. Din numărul lamelor retușate, 6 sunt întregi, iar 37 de piese sunt în stare fragmentată, având dimensiunile medii și mari (fig. 7,7-8,10-13; fig. 8,1-2). După modul realizării retușei putem diferenția următoarele subtipuri:

- lame cu o latură retușată;
- lame cu două laturi retușate;
- lame cu două laturi retușate parțial.

Lamele au fost prelucrate cu retușe marginale, semiabrupte. Retușe au fost realizate pe fața dorsală și, în mai puține cazuri, pe cea ventrală.

În cazul *așchiilor retușate*, în total 36 piese, din care 28 sunt întregi și 8 sunt fragmentate (fig. 6,12-15; fig. 8,6). Retușa a fost realizată atât pe fața dorsală, cât și pe cea ventrală, dar, predomină cea dorsală. Piesele au fost prelucrate cu retușe marginale, discontinue, dar în unele cazuri – solzoase, continue.

Lamele cu scobitură sunt reprezentate de cinci exemplare în stare fragmentată (resturi proximale și un fragment distal). Piesele conțin pe o latură câteva scobituri retușate, direct, într-un caz pe față ventrală, iar în altele – pe cea dorsală (fig. 7,9; fig. 8,3). Funcționalitatea lor este discutabilă și necesită studii traseologice, dar cel mai probabil, bazându-ne pe literatura de specialitate, au fost utilizate pentru prelucrarea lemnului sau osului [Semenov 1957, 26].

În categoria *burinelor* se încadrează două piese inexpressive cu retușa „coup de burin”. Piesele sunt realizate pe așchii de dimensiuni medii și pot fi atribuite tipului burinelor transversale (fig. 6,16).

* * *

Grație numărului destul de mare de piese litice, aflate la diferite etape de prelucrare, s-a reușit stabilirea particularităților industriei litice de pe așezarea eneolitică timpurie *Calarașovca XIII*. Clasificarea tehnico-morfologică și tipologică a pieselor litice permite încadrarea vestigiilor în faza Precucuteni-Trypillie A. Materia prima a constituit silixul de bună calitate din zona Nistrului și a Prutului. Componenta industriei litice indică faptul că cioplirea silixului a fost realizată în așezare.

Nucleele de tip creion, care, de fapt, prezintă forma finală a nucleelor conice, au fost in-

tens întrebuințate, au debitajul circular pe toată suprafața unui plan de lovire, de pe care au fost despicate lame medii și mari. În același timp, produsele de debitaj au fost obținute atât prin tehnica de lovire, cât și prin presiune. Menționăm că reutilizarea nucleelor de tip creion în caliate de retușor este destul de răspândită în siturile precucuteniene [Zbenovich 1989, 48]. Existența nucleelor prismatice cu două planuri de lovire opuse de formă cilindrică, care au fost reutilizate ca percutoarele dure, demonstrează păstrarea tradițiilor de prelucrarea silixului specifică culturii ceramicii band-lineare [Kiosak 2016, 147-148].

Reieșind din caracteristicile indicatorilor metrici ale produselor lamelare, am stabilit că debitajul a fost îndreptat spre obținerea pieselor de dimensiuni destul de mari. Acest caracter specific se explică prin faptul că situl a fost amplasat în apropierea depozitelor de materie primă (pe malul drept al Nistrului), precum și prin disponibilități ale acestora. Abundența pieselor de silix la *Calarașovca XIII*, la fel ca și la *Larga III-La Fermă*, menționată anterior, susține ipoteza T.S. Passek conform căreia, în această zonă, probabil cu nucleul pe linia Lenkivți-Naslavcea-Calarașovca, a existat un lanț de ateliere de prelucrare a silixului [Passek 1950, 53-55].

Uneltele au fost confecționate preferabil pe așchii, în majoritatea cazurilor, pe suporturi întregi. Suporturile lamelare au fost utilizate mai mult în stare fragmentată. Prin preponderanța gratoarelor pe așchii, precum și prin prezența exemplarelor unice de tipul unguiforme, putem sublinia o analogie cu materialul litic din grupul siturilor de la *Gaivaron*, *Sabatinovka II*, *Bernașevca*, *Alexandrovca I* etc. [Zbenovich 1989, tabl. 1, 48]. De asemenea, în colecția litică a sitului *Calarașovca XIII* este prezent și tipul specific de gratoare cu o parte intenționat ruptă. Gratoarele ogivale sunt reprezentate de forme unice, ca și în alte situri precucuteniene [Zbenovich 1980, 73]. Relativ des se întâlnesc și gratoarele cu frontul realizat pe o latură a suportului. Pentru gratoarele pe lame este specific ca una sau ambele părți ale zonei de lucru să fie evidențiate prin scobituri opuse. Sunt prezente de câteva exemplare străpungătoare-sfredele, vârfurile simetrice pe fragmente lamelare, inserții pentru seceri etc. Totuși, cu toată diversificarea inventarului litic al așezării precucuteniene de la Calarașovca, materialul cules la suprafață nu pre-

zintă forme, precum toporașe din piatră, trapeze asimetrice sau forme microlitice.

Îmbogățirea colecției litice a așezării eneolitice timpurii *Calarașovca XIII* prin cercetări ulterioare, împreună cu datele oferite de alte situri precucuteniene, ne vor permite să stabilim direcțiile și particularitățile dezvoltării industriei litice din eneolitic, dar și crearea matricelor tehni-

co-tipologice pentru utilizarea artefactelor de silex în calitate de indicator socio-cultural.

Cercetare a fost realizată prin subprogramul 01.15.01 „Patrimoniul arheologic preistoric și antic din regiunea de silvostepă a Republicii Moldova: cercetare interdisciplinară și valorificare științifică” în cadrul Centrului de Arheologie „Ion Niculiță”.

Bibliografie

Boghian 2009: D. Boghian, Din nou despre unele surse de materie primă pentru confecționarea utilajului litic al comunităților complexului cultural Precucuteni-Cucuteni. Anuarul complexului muzeal Bucovina, XXXIV-XXXV-XXXVI (2007-2008-2009), 2009, 117-146.

Kiosak 2016: D. Kiosak, К интерпретации кремнеобработки Прекукутен'-Триполье А. Tyragetia, serie nouă, vol. X[XXV], nr. 1, 2016, 147-163 // Д. Киосак, К интерпретации кремнеобработки Прекукутен'-Триполье А. Tyragetia, serie nouă, vol. X[XXV], nr. 1, 2016, 147-163.

Korobkova 1978: G.F. Korobkova, Drevneishie zhatvennye orudiia i ikh proizvoditel'nost' (v svete eksperimental'no-trasologicheskogo izucheniia). Sovetskaia Arkheologiya, 4, 1978, 36-52 // Г.Ф. Коробкова, Древнейшие жатвенные орудия и их производительность (в свете экспериментально-трасологического изучения). Советская Археология, 4, 1978, 36-52.

Kovalenko, Bodian 2006: C. Kovalenko, S. Bodian, Kremnevyi inventar' rannetripol'skogo poseleniia Aleksandrovka I. Revista Arheologică, serie nouă, vol. II, nr. 1-2, 2006, 198-212 // С. Коваленко, С. Бодян, Кремневый инвентарь раннетрипольского поселения Александровка I. Revista Arheologică, serie nouă, vol. II, nr. 1-2, 2006, 198-212.

Matveev et al. 2024a: S. Matveev, V. Vornic, S. Popovici, S. Heghea, D. Avram, A. Iorga, S. Serbinov, Cercetări arheologice preventive la situl Calarașovca VII (r-nul Ocnita) în anul 2023. In: (Vornic v. ed.), Cercetări arheologice în Republica Moldova. Campania 2023 (Chișinău 2024), 65-68.

Matveev et al. 2024b: S. Matveev, V. Vornic, S. Popovici, S. Heghea, D. Avram, A. Iorga, S. Serbinov, Cercetări arheologice preventive la situl Arionești X (r-nul Dondușeni) în anul 2023. In: (Vornic V. ed.), Cercetări arheologice în Republica Moldova. Campania 2023 (Chișinău 2024), 69-72.

Passek 1950: T.S. Passek, Tripol'skie poseleniia na Dnestre. Kratkie Soobshshenia Instituta Istorii Material'noi Kul'tury, XXXII, 1950, 40-56 // Т.С. Пассек, Трипольские поселения на Днестре. Краткие Сообщения Института Истории Материальной Культуры, XXXII, 1950, 40-56.

Svod 1987: Svod pamiatnikov istorii i kul'tury Moldavskoi SSR. Severnaia zona. Maket (Kishinev 1987) // Свод памятников истории и культуры Молдавской ССР. Северная зона. Макет (Кишинев 1987).

Semenov 1957: S.A. Semenov, Pervobytnaia tekhnika (Opyt izucheniia drevnikh orudii i izdelii po sledam raboty). (Moskva-Leningrad 1957) // С.А. Семенов, Первобытная техника (Опыт изучения древних орудий и изделий по следам работы). (Москва-Ленинград 1957).

Zbenovich 1980: V.G. Zbenovich, Poselenie Bernashevka na Dnestre (k proiskhozhdeniiu tripol'skoi kul'tury). (Kiev 1980) // В.Г. Збеневич, Поселение Бернашевка на Днестре (к происхождению трипольской культуры). (Киев 1980).

Zbenovich 1989: V.G. Zbenovich, Rannii etap tripol'skoi kul'tury na territorii Ukrainy. (Kiev 1989) // В.Г. Збеневич, Ранний этап трипольской культуры на территории Украины. (Киев 1989).

Natalia Ovcearov, cercetător științific stagiar, Centrul de Arheologie „Ion Niculiță”, Universitatea de stat din Moldova, str. Alexei Mateevici 60, MD-2009, Chișinău, Republica Moldova), e-mail: ovcearovnatalia@gmail.com, ORCID: 0009-0008-1254-5282.

Vlad Vornic, doctor în istorie, cercetător științific superior, Centrul de Arheologie „Ion Niculiță”, Universitatea de stat din Moldova, str. Alexei Mateevici 60, MD-2009, Chișinău, Republica Moldova), e-mail: vornic.vlad@yahoo.com, ORCID: 0000-0003-2796-7716.

Sergiu Matveev, doctor în istorie, cercetător științific superior, Centrul de Arheologie „Ion Niculiță”, Universitatea de stat din Moldova, str. Alexei Mateevici 60, MD-2009, Chișinău, Republica Moldova), e-mail: sssmatveev@yahoo.com, ORCID: 0000-0001-8515-2852.

Sergiu Popovici, doctor în istorie, Agenția Națională Arheologică, Chișinău, str. Mihai Eminescu 50, MD-2012, e-mail: sergiupopovici1986@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8575-8667.